

VASILE OPRIȘ
coordonator

Cu o prefață de
Adrian Majuru

CORINT

ISTORIE
URBANE

SUB

PAȘII NOȘTRI

O călătorie arheologică prin București

VASILE OPRIȘ
coordonator

SUB PAȘII NOȘTRI

O călătorie arheologică prin București

Prefață de Adrian Majuru

BISERICA SF. NICOLAE „ALBĂ”: CANDELE, ZIDURI ȘI MORMINTE

*L*a intersecția dintre Calea Victoriei și strada George Enescu se află Biserica Sfântul Nicolae „Albă”, un lăcaș de cult a cărui dată exactă de edificare nu este cunoscută. Totuși, existența sa este atestată la începutul secolului al XVIII-lea, conform unui text de pe o icoană pictată pe lemn a Sfântului Nicolae, ce a aparținut parohiei și care menționează anul 1702. De asemenea, un fragment de lespede funerară descoperit în altar, datat 1715, confirmă faptul că biserica era deja construită în această perioadă.

Inițial, biserica și mahalaua în care era situată purtau denumirea de „Vișinei” sau „Popei Dârvaș”, nume derivate de la jupâneasa Vișa și preotul Neagu Dârvaș, primii ctitori ai lăcașului de cult. Actuala denumire, Biserica Albă, i-a fost atribuită la începutul secolului al XIX-lea, datorită absenței picturii exterioare. Afectată de cutremurele din 1802 și 1808, biserica a fost reconstruită în 1827 prin eforturile marelui clucer Nicolae Trăsnea și ale soției sale, Maria. În jurul lui 1802, biserica era înconjurată de chilii, demolate după 1871, în contextul lucrărilor de aliniere a Căii Victoriei. Construcțiile sunt reprezentate pe planul realizat de Rudolf Arthur (von) Borroczyński în 1852.

Cercetările arheologice desfășurate de specialiștii MMB în perioada 2012–2013 au condus la identificarea zidurilor unei biserici mai vechi, parțial suprapusă de colțul nord-vestic al actualului lăcaș de cult. Au fost scoase la lumină altarul și o parte din latura sudică a edificiului, caracterizat prin ziduri din cărămidă cu grosimea de aproximativ un metru. Pe baza acestor descoperiri, se estimează că biserica, ridicată probabil la începutul secolului al XVIII-lea, avea lungimea de aproximativ 15 metri. În timpul cercetărilor au fost identificate 11 morminte conținând inventar funerar, incluzând monede, inele sigilare, ace de păr, mărgelile din sticlă, fragmente de cercei, copci, bumbi și nasturi. Două dintre morminte erau suprapuse de zidurile bisericii din secolul al XVIII-lea, iar în mâna unuia dintre defuncți a fost găsită o

monedă emisă în 1657. Această descoperire sugerează existența unui lăcaș de cult anterior, datând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care nu a fost încă identificat arheologic. De asemenea, la baza fundației bisericii construite în 1827 au fost descoperite două candelă din sticlă, foarte bine conservate, plasate în locașuri special amenajate în structura de cărămidă. Artefactele au fost depuse ritualic în timpul edificării lăcașului de cult, reflectând practicile religioase ale epocii.

RALUCA-IULIANA MOȚEI

Detaliu din planul Rudolf Arthur Borroczyński din 1852

Candelă în fundația bisericii de la 1827

Inventar funerar: inele, cercei, bumbi și ace de păr

SECRETELE BISERICII SFÂNTUL NICOLAE „MANEA BRUTARU”

*L*a data de 1 august 1787 se finalizau lucrările de zidire și sfințire a Bisericii Sfântul Nicolae „Manea Brutaru”. Tot într-o zi de august, dar 233 de ani mai târziu, la 4 august 2020, începeau cercetările arheologice din cadrul sitului. Trecerea timpului, un cutremur de la 1838 care a dă-râmat una dintre turla, diferite renovări și modificări și-au lăsat amprenta asupra monumentului intrat acum în proces de restaurare și consolidare.

Cercetările arheologice au debutat cu înlăturarea unui pavaj modern și a altuia din plăci de beton turnate. Sub toate acestea am descoperit pardoseala originală a bisericii, realizată din cărămidă fixată în mortar (la intrarea în pronaos) și nisip (în cealaltă jumătate a pronaosului și în naos). Pavajul din cărămidă (0,20×0,20×0,05 metri) lipsea în anumite porțiuni ale pronaosului, iar în stânga și dreapta intrării din pridvor în pronaos se distingeau două afundături. Continuând cercetarea în aceste zone am descoperit în partea dreaptă o lespede de mari dimensiuni. Lespedea (1,48×0,78 metri) avea săpată o inscripție în chirilică pe patru rânduri: „<Sub această piatră>ă odihnește <text lipsă>D / <text lipsă> septembrie 5” și două chenare pe margine. Cel mai probabil, a fost strămutată de pe mormântul unui personaj de seamă, preot, ctitor sau cineva care a făcut danie bisericii, sub ea nefiind identificat un mormânt. În stânga intrării am identificat latura sudică a gropii unui mormânt, posibil și acesta acoperit cu o lespede înlăturată cel mai probabil în momentul adăugării scării care urcă la corul bisericii. Mormântul și lespedea aparțineau unei faze ulterioare construirii bisericii, fiind la același nivel cu cel al pavajului din cărămidă.

Descoperirile nu se opresc aici. Pornind din altar cu deschiderea pentru început a cinci sonde de verificare de-a lungul zidurilor, sub podeaua bisericii – pavajul din cărămidă și substructura sa –, într-un pământ cafeniu de consistență tare am identificat 117 morminte. Unele au fost secționare de șanțurile

săpate pentru fundația bisericii, altele au fost suprapuse și parțial deranjate de reînhumări. Astfel, am putut concluziona că biserica a fost construită peste cimitirul unei prime biserici din lemn ctitorite în 1777.

În capitolele următoare, vom descoperi povestea zidurilor sale, istoria ctitorilor, cine au fost enoriașii înhumați în cimitirul de sub biserică și ce alte secrete mai ascunde Biserica Sfântul Nicolae „Manea Brutaru”.

DIANA SONU

Intrarea în pronaos, cripta, mormântul și scara

DE LA URMELE MEȘTERILOR, LA GROPILE MORTÎLOR DE SUB PARDOSEALĂ

Orind să construiască o biserică mai mare și mai trainică în locul celei din lemn, starostele breslei brutarilor, Manea Brutaru, a finanțat zidirea unui nou lăcaș care să deservească mahalaua.

Călătorind în timp cu fiecare strat înlăturat, am descoperit că meșterii au început lucrarea prin săparea unui șanț taluzat în care au zidit fundația. Cărămida a fost fixată cu mortar din nisip amestecat cu var, iar peste această fundație au așezat o centură care să egalizeze nivelul de la care începea elevația zidurilor. Acest moment a fost atestat arheologic prin descoperirea nivelului de călcare inițial de la care s-a pornit săparea șanțurilor fundației și elevația zidurilor. Nivelul de pământ bătătorit prezenta numeroase urme de mortar cu o concentrație mai mare în jurul zidurilor unde a căzut în momentul ridicării acestora.

După construirea bisericii și finisarea zidurilor, pictorii le-au acoperit cu o frescă viu colorată. Dintre culorile folosite amintim galben, roșu, negru și albastru cobalt. În naos am descoperit o pată de pigment albastru căzută pe acest nivel de călcare, astupat, la finalizarea lucrărilor, cu un pavaj din cărămidă. Acoperită în secolul al XIX-lea cu o pictură în ulei, fresca originală s-a păstrat în podul bisericii, creat cu o boltă falsă care să ascundă lipsa celei de-a doua turle dărâmate de cutremurul din 1838.

Biserica nouă a fost zidită lângă cea din lemn. Din lipsă de spațiu au așezat-o peste cimitirul primei biserici. Săparea șanțurilor de fundație a tăiat și deranjat numeroase morminte. Mai mult, pământul scos din șanțuri a fost folosit pentru nivelarea terenului peste care au așezat viitoarea pardoseală. Din acest motiv, au fost descoperite numeroase oase umane dezarticulate în substructura pavajului din cărămidă.

Un caz aparte îl reprezintă identificarea în zidul absidei nordice a naosului a unei „improvizații” executate la momentul zidirii fundației. În acest loc, traseul șanțului a intersectat groapa unui mormânt

unde pământul era mai afânat, iar meșterul a decis să mărească suprafața de sprijin a zidului prin umplerea gropii cu cărămidă și mortar. Astfel se explică de ce în această zonă zidul nu mai prezenta aspectul de „fundatie înecată în mortar”.

DIANA SONU

Zidul, centura și fundația absidei sudice

Pata de pigment albastru din naos

Mormintele M 27 și M 30 deranjate de reparația fundației

COMOARA DIN SOBA BISERICII

După descoperirea zecilor de morminte aflate sub pardoseală, un alt secret al Bisericii „Manea Brutaru” a ieșit la iveală tot în momentul îndepărtării pardoselii moderne, anume baza unui coș de sobă, umplută cu o adevărată „comoară” arheologică.

La momentul construirii biserici, soba a fost amplasată în colțul nord-estic al pronaosului format din peretele nordic al bisericii și pilastrul nordic care demarca încăperea pronaosului de naos. O altă sobă a fost amplasată de partea cealaltă a pronaosului, în colțul de sud-est.

Cândva spre mijlocul secolului al XIX-lea, biserica a intrat într-un amplu proces de reabilitare. Cutremurul din 1838 a provocat mari pagube clădirii, fiind dărmate chiar cele două turle ale bisericii. Cu această ocazie, cu fonduri limitate, a fost refăcută una dintre turle, s-a construit un acoperiș fals care să mascheze lipsa celei de-a doua turle, s-a acoperit fresca originală cu o nouă pictură realizată în ulei, s-au dărâmat sobele, în vreme ce o altă pardoseală a acoperit vechiul paviment din cărămidă și urmele celor două sobe.

Cercetarea arheologică a surprins în teren structura semicirculară a bazei coșului sobei de la nord. Existența sobelor a fost atestată și de găurile astupate din pereții exteriori ai bisericii, care permiteau trecerea coșului prin zid. Deoarece pictura în ulei acoperea găurile la interior, acestea au fost surprinse doar pe exteriorul pereților la momentul înlăturării tencuielii ce acoperea zidăria. Baza sobei de la est nu s-a păstrat, fiind distrusă în întregime.

Structura semicirculară, care reprezintă baza coșului descoperit la nord, a fost construită din cărămidă și mortar, iar la exterior a fost tencuită. În interior, după demantelarea sobei și a coșului, în groapa de aproximativ 0,25 metri au fost aruncate pentru nivelare diverse obiecte. Astfel, printre pământ, nisip și fragmente de cărămidă, au fost descoperite un castron din ceramică, o cană din ceramică, sticle, diverse

recipiente cilindrice din sticlă, globurile de sticlă ale unor candelă, numeroase cuie din fier, balamale, o lamă de cuțit, o linguriță, un recipient cilindric din plumb, un cercel din sticlă, două fragmente dintr-o miniatură sau iconiță de plumb și alte fragmente din bronz.

Au mai fost identificate două monede (inclusiv una otomană din argint) și fragmente din tencuiala originală a bisericii, cu fresca realizată în diverse culori și fragmente de stucatură.

DIANA SONU

Amplasarea coșului de sobă în pronaos

Coșul și umplutura sa în momentul descoperirii.
Detaliu

Artefactele
descoperite

CUPRINS

Prefață (Adrian Majuru)	5
Scurtă introducere în arheologia Bucureștiului (Vasile Opreș).	9
 PARTEA I – RĂMĂȘIȚE DIN TRECUTUL PREURBAN.	13
PARTEA A II-A – ÎNCEPUTURI URBANE: CURTEA VECHE.	25
PARTEA A III-A – ÎNTRE PĂMÂNT ȘI CER: BISERICI, NECROPOLE ȘI MAHALALE	49
PARTEA A IV-A – RUINELE COMERȚULUI.	95
PARTEA A V-A – PE CE CĂLCĂM ASTĂZI.	111
PARTEA A VI-A – UNIVERSUL DE SUB UNIVERSITATE	127
PARTEA A VII-A – BANI PENTRU MUZEU	145
PARTEA A VIII-A – BIOGRAFII DE OBIECTE REGĂSITE.	157
 Bibliografie selectivă	233
Lista autorilor	237

Bucureștiul de astăzi, un oraș al agitației urbane moderne, păstrează în straturile subterane o istorie surprinzător de complexă și bogată. Încă de la primele așezări umane, spațiul actual al capitalei României a fost locuit în toate epocile mai vechi sau mai noi, fiecare generație suprapunându-se peste urmele celor anterioare, creând astfel o adevărată tapiserie istorică sub picioarele noastre. Arheologia urbană din București are menirea de a recupera dovezile ascunse, oferindu-ne prilejul unic de a călători în timp și de a descoperi moștenirea noastră comună. Volumul *Sub pașii noștri* invită cititorii să exploreze această lume plină de mister, oferind o fereastră către trecutul îndepărtat al capitalei prin prisma descoperirilor arheologice. Fiecare capitol al cărții dezvăluie povești ale locurilor și obiectelor care au fost parte a vieții cotidiene în diverse epoci, de la preistorie până în perioada modernă timpurie.

